

Penguatkuasaan Kesalahan Tidak Menunaikan Solat Jumaat (Enforcement Against the Offence of Failure to Perform Friday Prayers)

NOORATIKA AZIZ
MUHAMMAD FAUZI UZIR ABD WAHAB
MOHD RIDZUAN YUSOF
MOHAMAD AZHAN YAHYA

ABSTRAK

Enakmen Kesalahan Jenayah Syariah memperuntukan hukuman ke atas orang lelaki yang tidak menunaikan solat Jumaat. Namun, peruntukan undang-undang mensyaratkan tindakan hanya boleh diambil terhadap kesalahan tidak menunaikan solat Jumaat selama tiga kali berturut-turut telah menimbulkan isu permasalahan dari aspek penguatkuasaan dan pembuktian. Malah,, peruntukan undang-undang juga menghendaki kesalahan tersebut berlaku dalam kariah tempat tinggal pesalah merumitkan apabila ia berlaku diluar daripada kariah masjid pelaku kesalahan. Kajian ini menganalisis undang-undang substantif yang telah diperuntukkan di bawah Enakmen Kesalahan Jenayah Syariah berkenaan dengan kesalahan tidak menunaikan solat Jumaat serta permasalahannya dan mencadangkan penyelesaian untuk mengastasi isu-isu yang berlaku. Penulisan ini menggunakan kaedah kajian kaedah kualitatif melalui analisis dokumen terutamanya meninjau dari aspek perundangan dan prinsip syariah. Kaedah temu bual turut dijalankan ke atas pengamal undang-undang syariah. Hasil dapatan temu bual ini digunakan untuk menyokong dapatan kajian ini. Hasil kajian mendapati bahawa terdapat elemen yang perlu dibuktikan dalam peruntukan berkenaan baligh atau mukallaf, tiga kali berturut-turut, masjid dalam kariah dan uzur syarie di bawah Enakmen Kesalahan Jenayah Syariah adalah umum dan tidak jelas. Kajian mencadangkan agar elemen terbabit perlu diperincikan agar penguatkuasaan ke atas pesalah kesalahan tidak menunaikan solat Jumaat ini dapat diperkemaskan serta diperkasakan lagi. Seterusnya, kajian turut mencadangkan agar prosedur operasi standard (SOP) turut perlu dibina berhubung dengan proses penyiasatan kesalahan ini agar dapat membantu pihak penguatkuasa agama menjalankan siasatan dengan baik dan menyokong pembuktian pihak pendakwaan di mahkamah kelak. Kajian ini penting dalam usaha memperkasakan lagi penyiasatan dan pendakwaan kesalahan tidak menunaikan solat Jumaat oleh pihak berkuasa.

Kata kunci : Kesalahan tidak menunaikan solat Jumaat; penyiasatan; baligh; kariah; tiga kali berturut-turut

ABSTRACT

The Syariah Criminal Offences Enactment provides punishment for men who fail to perform Friday prayers. However, the provisions of the law stipulating that action can only be taken against the offence of failure to perform Friday prayers for three consecutive times has raised issues from the aspect of enforcement and proof. Moreover, the provisions of the law also require the offense to occur in the parish where the offender resides complicating when it occurs outside the parish of the offender's mosque. Therefore, this study analyse the substantive laws under the Syariah Criminal Offences Enactment regarding to the offence of failure to perform Friday prayers and its existing problems and give solutions to rectify the issues that occur. The writing uses qualitative research methods through document analysis, mainly looking at the legal aspects and shariah principles. Interviews were also conducted on sharia law practitioners. The results of these interviews are used to support the findings of this study. The results of the study found that there are elements that need to be proven in the provisions regarding baligh or mukallaf, three times in a row, mosques in the parish and uzur syarie under the Syariah Criminal Offences Enactment is general and unclear. The study suggests that the elements involved need to be detailed so that the enforcement on offenders not performing Friday prayers can be streamlined and strengthened further. Furthermore, the study also suggested that standard operating procedures (SOP) should also be developed in relation to the process of investigating these offenses in order to help the religious authorities conduct investigations properly and support the prosecution's evidence in court later. The study is important in an effort to further strengthen the investigation and prosecution of offenses of not performing Friday prayers by the authorities.

Keywords: Offence of an omission of Friday prayers; investigation; puberty; parish; three times in a row

PENDAHULUAN

Enakmen Kesalahan Jenayah Syariah bagi negeri-negeri di Malaysia memperuntukkan jika seseorang lelaki yang telah *baligh* tidak menunaikan sembahyang Jumaat tiga kali berturut-turut tanpa uzur syarie atau tanpa sebab yang munasabah adalah melakukan suatu kesalahan. Sebahagian besar peruntukan di bawah enakmen terbabit berkenaan kesalahan tidak menunaikan solat Jumaat di negeri-negeri menjelaskan bahawa kesalahan tersebut boleh didakwa apabila seseorang tidak menunaikan solat di masjid dalam kariahnya. Sungguhpun begitu, terdapat permasalahan berkaitan ketidakseragaman dalam peruntukan di semua negeri berkaitan dengan elemen baligh atau mukallaf, tidak menunaikan solat Jumaat sebanyak tiga kali berturut-turut dan keperluan menunaikan solat Jumaat di masjid dalam kariyah. Kajian ini berhasrat untuk menganalisis permasalahan yang wujud dan seterusnya mencadangkan pindaan ke atas peruntukan undang-undang terbabit agar penguatkuasaan ke atas kesalahan tidak menunaikan solat Jumaat dapat diperkasakan. Kajian ini juga dapat membantu pihak yang bertanggungjawab dalam usaha memperkemas lagi proses penyiasatan dan pendakwaan ke atas pihak yang dituduh.

KEHARUSAN MENUNAIKAN SOLAT JUMAAT

Kewajipan solat Jumaat dijelaskan daripada dalil al-Quran, al-Sunnah dan ijmak ulama. Berdasarkan kepada ayat al-Quran dalam surah Jum'ah ayat 9, Allah berfirman:

“Wahai orang yang beriman, apabila diseru kepada kamu untuk melaksanakan solat hari Jumaat, maka bersegeralah kamu mengingat Allah dan tinggallah jual beli. Yang demikian lebih baik bagimu jika kamu mengetahui.”

Perkataan “bersegeralah” itu memberi makna “*lil wujub*” menunjukkan wajib. Imam Qurtubi dan al-Baydhwani dalam tafsir mereka menjelaskan bahawa ayat dalam surah di atas adalah menunjukkan kewajipan menunaikan solat Jumaat ke atas individu muslim.¹

Daripada Hadis diriwayatkan oleh Ibnu Abbas, Nabi bersabda :

“Barang siapa yang mendengar (azan) tukang azan lalu dia tidak memiliki keuzuran yang menghalangnya mengikuti solat (jemaah), maka solatnya tidak diterima. Sahabat bertanya, “Apakah itu keuzuran?” Baginda menjawab: “Perasan takut dan sakit.”

Syeikh Zuhaili menjelaskan setiap keuzuran dan sakit yang berada sama tahap kesusahannya maka keuzuran tersebut boleh dikiaskan dengan sakit yang dinaskan ke atasnya. Justeru, tidak wajib Jumaat ke atas orang yang berasa takut ke atas dirinya atau hartanya.²

Nabi juga menyebut dalam satu hadis :

“Solat Jumaat adalah hak yang wajib atas setiap muslim dengan berjemaah, selain atas empat (golongan): budak sahaya, wanita, anak kecil, atau orang yang sakit.”

(Riwayat Abu Daud, 1052)

Berdasarkan kepada ayat al-Quran dan hadis nabi tersebut, para ulama telah bersepakat berkaitan dengan kewajipan menunaikan solat Jumaat iaitu hukum meninggalkannya dianggap berdosa dan menjadi dosa besar sekiranya meninggalkan kewajipan tersebut lebih daripada 3 kali berturut-turut. Ia dinyatakan dalam hadis nabi yang berikut:

“Sesiapa yang meninggalkan tiga kali solat Jumaat kerana mengambil mudah akannya, nescaya Allah akan mengunci jantung hatinya.”

(Riwayat Abu Daud. (1052)

Turut dijelaskan dalam hadis nabi yang lain. Nabi S.A.W bersabda:

“Sesiapa yang meninggalkan solat Jumaat sebanyak tiga kali tanpa sebarang darurat maka Allah akan mengunci mati jantung hatinya.”

(Riwayat al-Nasaie 1072)

Berdasarkan hadis-hadis nabi di atas menunjukkan larangan meninggalkan solat Jumaat melebihi tiga kali dengan sengaja merupakan satu ancaman keras disebabkan pelaku dianggap memudah dan meringankan kewajipan menunaikan solat. Walau bagaimanapun ia tidak bermaksud peninggalan kewajipan walau pertama kali pun tidak dianggap berdosa.

PERUNTUKAN KESALAHAN TIDAK MENUNAIKAN SOLAT JUMAAT.

Semua negeri dalam Malaysia memperuntukkan kesalahan tidak menunaikan solat Jumaat di bawah Enakmen Kesalahan Jenayah Syariah masing-masing kecuali di Kelantan dan Sarawak. Peruntukan kesalahan tersebut seperti dalam Jadual 1 di bawah:

JADUAL 1. Peruntukan Undang-undang Bagi Kesalahan Tidak Menunaikan Solat Jumaat

BIL	NEGERI/ENAKMEN	PERUNTUKAN
Memperuntukan peruntukan yang hampir sama bagi kesalahan tidak menunaikan sembahyang Jumaat		
1	Wilayah Persekutuan Kuala Lumpur “Akta Kesalahan Jenayah Syariah (Wilayah-Wilayah Persekutuan) 1997”	“Seksyen 14. Tidak menunaikan sembahyang Jumaat. Mana-mana orang lelaki, yang baligh, yang tidak menunaikan sembahyang Jumaat di masjid dalam kariahnya tiga kali berturut-turut tanpa uzur syarie atau tanpa sebab yang munasabah adalah melakukan suatu kesalahan dan apabila disabitkan boleh didenda tidak melebihi satu ribu ringgit atau dipenjarakan selama tempoh tidak melebihi enam bulan atau kedua-duanya.”
2	Johor “Enakmen Kesalahan Jenayah Syariah 1997”	“Seksyen 14. Tidak menunaikan sembahyang Jumaat. Mana-mana orang lelaki, yang baligh, yang tidak menunaikan sembahyang Jumaat di masjid dalam kariahnya tiga kali berturut-turut tanpa uzur syar’i atau tanpa sebab yang munasabah adalah melakukan suatu kesalahan dan apabila disabitkan boleh didenda tidak melebihi satu ribu ringgit atau dipenjarakan selama tempoh tidak melebihi enam bulan atau kedua-duanya.”
3	Terengganu “Enakmen Kesalahan Jenayah Syariah (Takzir) (Terengganu) 2001”	“Seksyen 16. Tidak menunaikan sembahyang Jumaat. Mana-mana orang lelaki, yang mukallaf, yang tidak menunaikan sembahyang Jumaat di masjid dalam mukim masjidnya tiga kali berturut-turut tanpa uzur syarie atau tanpa sebab yang munasabah adalah melakukan suatu kesalahan dan apabila disabitkan boleh didenda tidak melebihi satu ribu ringgit atau dipenjarakan selama tempoh tidak melebihi enam bulan atau kedua-duanya.”
4	Selangor “Enakmen Jenayah Syariah (Selangor) 1995”	“Seksyen 20. Tidak menunaikan sembahyang Jumaat. Mana-mana orang lelaki, yang baligh, yang tidak menunaikan sembahyang Jumaat di masjid dalam kariahnya tiga kali berturut-turut tanpa uzur syarie atau tanpa sebab yang munasabah adalah melakukan suatu kesalahan dan apabila disabitkan boleh didenda tidak melebihi satu ribu ringgit atau dipenjarakan selama tempoh tidak melebihi enam bulan atau kedua-duanya.”
5	Negeri Sembilan “Enakmen Jenayah Syariah Negeri Sembilan 1992”	“Seksyen 113. Tidak menunaikan sembahyang Jumaat. Seseorang lelaki yang telah mencapai umur baligh dan yang tidak menunaikan sembahyang Jumaat di masjid dalam kariahnya tiga kali berturut-turut dengan ketiadaan uzur syarie dan dengan ketiadaan sebab-sebab yang munasabah adalah melakukan satu kesalahan dan hendaklah apabila disabitkan didenda tidak melebihi satu ribu ringgit atau penjara tidak melebihi enam bulan atau kedua-duanya.”
6	Melaka “Enakmen Kesalahan Syariah (Negeri Melaka) 1991”	“Seksyen 46. Tidak menunaikan sembahyang Jumaat. Seseorang lelaki yang telah mencapai umur baligh dan yang tidak menunaikan sembahyang Jumaat di Masjid dalam kariahnya tiga kali berturut-turut dengan ketiadaan uzur syarie dan dengan ketiadaan sebab-sebab yang munasabah adalah merupakan suatu kesalahan dan apabila disabitkan kesalahan boleh dikenakan hukuman denda tidak melebihi satu ribu ringgit atau dipenjara selama tempoh tidak melebihi enam bulan atau kedua-duanya sekali.”
7	Pulau Pinang “Enakmen Kesalahan Jenayah Syariah (Negeri Pulau Pinang) 1996”	“Seksyen 14. Tidak menunaikan sembahyang Jumaat. Mana-mana orang lelaki, yang baligh, yang tidak menunaikan sembahyang Jumaat di masjid di dalam kariahnya tiga kali berturut-turut tanpa uzur syarie atau tanpa sebab yang munasabah adalah melakukan suatu kesalahan dan apabila disabitkan boleh didenda tidak melebihi satu ribu ringgit atau dipenjarakan selama tempoh tidak melebihi enam bulan atau kedua-duanya.”
8	Kedah “Enakmen Kesalahan Jenayah Syariah (Kedah Darul Aman) 2014”	“Seksyen 13. Tidak menunaikan sembahyang Jumaat Mana-mana orang lelaki, yang baligh, yang tidak menunaikan sembahyang Jumaat di masjid dalam kariahnya tiga kali berturut turut tanpa uzur syarie atau tanpa sebab yang munasabah adalah melakukan suatu kesalahan dan apabila disabitkan boleh didenda tidak melebihi satu ribu ringgit atau dipenjarakan selama tempoh tidak melebihi enam bulan atau kedua-duanya.”
9	Kelantan “Enakmen Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan 1994”	“Seksyen 104. Tidak sembahyang Jumaat. Seseorang lelaki yang akil baligh yang tidak menunaikan sembahyang Jumaat di dalam mukim masjidnya tiga kali berturut-turut dengan tiada keuzuran syari’e dan dengan tiada sebab-sebab yang munasabah adalah bersalah atas suatu kesalahan dan boleh, apabila disabitkan, dikenakan denda tidak melebihi satu ribu ringgit atau penjara selama tempoh tidak melebihi satu tahun atau kedua-duanya.”

bersambung ...

... sambungan

Memperuntukkan kesalahan tidak menunaikan solat Jumaat dan solat fardhu

10	Sabah "Enakmen Kesalahan Jenayah Syariah 1995"	"Seksyen 48. Tidak menunaikan sembahyang Jumaat atau sembahyang lima waktu. (1) Seseorang lelaki yang telah mencapai umur baligh tidak menunaikan sembahyang Jumaat di masjid dalam kariahnya tiga kali berturut-turut dengan ketiadaan uzur Syarie adalah bersalah atas suatu kesalahan dan boleh, apabila disabitkan, didenda tidak melebihi satu ribu ringgit atau penjara selama tempoh tidak melebihi enam bulan atau kedua-duanya sekali. (2) Seseorang Islam tanpa uzur Syarie dengan niat dan sengaja mengabaikan kewajipan sembahyang lima waktu adalah melakukan suatu kesalahan dan boleh, apabila disabitkan, dikenakan hukuman denda tidak melebihi satu ribu ringgit atau penjara selama tempoh tidak melebihi enam bulan atau kedua-duanya sekali."

Tidak memperuntukkan perkataan masjid dalam kariah.

Memperuntukkan perincian maksud uzur syarie.

11	Perlis "Enakmen Jenayah Dalam Syarak 1991"	"Seksyen 27. Tidak menunaikan solat Jumaat. (1) Tiap-tiap mukallaf yang tidak menunaikan solat Jumaat tiga kali berturut-turut di masjid atau di tempat lain di mana solat Jumaat boleh diadakan dengan tiada keuzuran syarie, adalah bersalah atas suatu kesalahan dan boleh, apabila disabitkan dikenakan hukuman denda tidak melebihi seribu ringgit atau penjara selama tempoh tidak melebihi enam bulan atau kedua-duanya. (2) Keuzuran syarie terdapat bagi seseorang jika- (a) kehadirannya itu tergendala oleh sebab hujan lebat; atau (b) dia uzur atau tidak bermastautin di mukim masjid di mana dia berada pada masa itu; atau (c) terdapat keadaan-keadaan lain yang dibenarkan oleh Hukum Syarak."

Tidak memperuntukkan keperluan menunaikan solat Jumaat di mukim atau kariah.

Tidak memperuntukkan perkataan lelaki baligh atau mukallaf.

12	Perak "Enakmen Jenayah (Syariah) 1992"	"Seksyen 23. Tidak menunaikan sembahyang Jumaat. Seseorang lelaki yang tidak menunaikan sembahyang Jumaat di masjid tiga kali berturut-turut tanpa uzur syarie dan tanpa sebab-sebab yang munasabah adalah melakukan suatu kesalahan dan hendaklah, apabila disabitkan, dikenakan hukuman denda tidak melebihi satu ribu ringgit atau penjara selama tempoh tidak melebihi enam bulan atau kedua-duanya."

Tidak memperuntukkan perkataan kariah atau mukim.

Tidak memperuntukkan syarat sebanyak tiga kali berturut-turut.

13	Pahang "Enakmen Kesalahan Jenayah Syariah 2013"	"Seksyen 19. Tidak menunaikan sembahyang Jumaat Mana-mana lelaki, yang aqil baligh, yang tidak menunaikan sembahyang Jumaat tanpa uzur syarie melakukan suatu kesalahan dan boleh, apabila disabitkan, didenda tidak melebihi dua ribu ringgit atau dipenjarakan selama tempoh tidak melebihi satu tahun atau kedua-duanya."

Setiap negeri mempunyai peruntukan kesalahan tidak menunaikan solat Jumaat kecuali di Sarawak. Jika diperhalusi, Akta Kesalahan Jenayah Syariah (Wilayah-Wilayah Persekutuan) 1997 Enakmen Kesalahan Jenayah Syariah 1997 Enakmen Kesalahan Jenayah Syariah (Takzir) (Terengganu) 2001 Enakmen Jenayah Syariah (Selangor) 1995 Enakmen Jenayah Syariah Negeri Sembilan 1992 Enakmen Kesalahan Syariah (Negeri Melaka) 1991 Enakmen Kesalahan Jenayah Syariah (Negeri Pulau Pinang) 1996 dan terbaru dalam Enakmen Kesalahan Jenayah Syariah (Kedah Darul Aman) 2014 dan Enakmen Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan 1994 memperuntukkan peruntukan yang hampir sama.

Seterusnya, wujud ketidakseragaman dan berlakunya perbezaan elemen-elemen kesalahan dalam peruntukan di semua negeri yang menyentuh berkenaan empat perkara iaitu peruntukan berkaitan dengan baligh atau mukallaf, tidak menunaikan solat Jumaat sebanyak tiga kali berturut-turut dan keperluan menunaikan solat Jumaat di masjid dalam kariah.

Di negeri Perlis pula, seksyen 27 Enakmen Jenayah dalam Syarak 1991 tidak memperuntukkan perkataan masjid dalam kariah, tetapi memperuntukkan perincian maksud uzur syarie. Manakala di Perak, peruntukan di bawah seksyen 23 Enakmen Jenayah Syariah Perak menyatakan juga tidak memperuntukkan keperluan menunaikan

solat Jumaat di mukim atau kariah dan tidak memperuntukkan lelaki baligh atau mukallaf. Di negeri Pahang, seksyen 19 Enakmen kesalahan jenayah syariah 2013 memperuntukkan peruntukan yang hampir sama dengan negeri Perak yang tidak memasukkan perkataan kariah atau mukim, namun tidak mensyaratkan sebanyak tiga kali berturut-turut seperti yang terdapat negeri-negeri lain. Menariknya di negeri Sabah dan Terengganu bukan sahaja memperuntukkan kesalahan tidak menunaikan solat Jumaat, malahan kesalahan tidak menunaikan solat fardhu juga menjadi satu kesalahan sebagaimana peruntukan seksyen 48 Enakmen Kesalahan Jenayah Syariah (Sabah) 1995 seperti berikut³ serta seksyen 16 dan 18 Enakmen Kesalahan Jenayah Syariah (Ta'zir) Terengganu 2001.

Perbezaan-perbezaan tersebut perlu dilihat kepada perbahasan hukum syarak yang memberikan implikasi yang berbeza dari sudut penguatkuasaan dan pembuktian yang perlu dibuktikan di mahkamah. Dari aspek hukuman pula, hampir semua negeri memperuntukkan hukuman denda tidak melebihi satu ribu ringgit atau dipenjarakan tidak lebih enam bulan, manakala negeri Pahang memperuntukkan denda tidak melebihi dua ribu ringgit. Kesalahan di bawah peruntukan ini termasuk dalam kategori kesalahan tidak boleh tangkap.

ANALISIS PENGUATKUASAAN UNDANG-UNDANG KESALAHAN TIDAK MENUNAIKAN SOLAT JUMAAT

MENUNAIKAN SOLAT JUMAAT DI KAWASAN MASJID DALAM KARIAHNYA

Sebahagian besar peruntukan berkenaan kesalahan tidak menunaikan solat Jumaat di negeri-negeri memperuntukkan kesalahan itu berlaku apabila seseorang tidak menunaikan solat di masjid dalam kariahnya kecuali peruntukan yang terdapat dalam negeri Perak, Perlis dan Pahang di bawah Enakmen Kesalahan Jenayah Syariah yang hanya mensyaratkan tidak menunaikan di masjid tanpa menyebut dalam kariah tempat tinggal seseorang.

Peruntukan yang menyebut elemen “di masjid dalam kariahnya” boleh difahami seseorang yang bermastautin dalam kampungnya atau kariahnya ataupun ia bermukim dalam tempat tinggalnya. Peruntukan ini tidak mencakupi untuk mengambil tindakan ke atas seseorang yang keluar dari rumah tempat ia mastautin atau tempat ia bermukim dan tidak boleh dilaksanakan ke atas seseorang

yang bermusafir yang tidak mencukupi syarat meninggalkan solat Jumaat. Seperti contoh seseorang yang keluar bekerja daripada kawasan rumahnya tetap perlu menunaikan solat Jumaat kerana ia mendengar azan di kawasan tempat kerjanya dan sebahagian ulama menganggap ia bermukim. Menurut imam al-Syaukani terdapat sebahagian ulama tidak mensyaratkan masjid sebagai tempat utama untuk menunaikan solat Jumaat.⁴

Imam Abu Hanifah, Imam al-Syafie dan beberapa ulama yang lain menjelaskan bahawa mendirikan solat Jumaat di masjid bukanlah satu syarat. Hal ini demikian kerana dalil tidak menjelaskan bahawa wajib untuk melaksanakan solat Jumaat di masjid.

Muhamad Zuhaili telah mengelaskan solat Jumaat kepada enam kategori. Salah satunya adalah orang yang wajib menunaikan solat Jumaat dan solat Jumaat tersebut boleh dilaksanakan dengan sebab kehadiran mereka (memenuhi syarat wajib Jumaat) iaitu dia adalah seorang lelaki yang merdeka, baligh, berakal dan mastautin serta tiada sebarang keuzuran.⁵ Manakala kategori orang yang wajib menunaikan solat Jumaat serta sah solat tersebut adalah orang yang bermukim tanpa mastautin. Akan tetapi kehadiran mereka tidak diambil kira sebagai orang yang memenuhi syarat wajib Jumaat. Hukum solat Jumaat menjadi sah apabila mempunyai bilangan jemaah 40 orang lelaki yang memenuhi syarat wajib Jumaat.⁶ Dan mereka ialah orang-orang lelaki yang baligh serta bermastautin pada tempat tersebut.⁷ Pandangan ulama pula bahawa kewajipan solat Jumaat difardukan kepada orang yang mendengar seruan azan kecuali ke atas mereka yang uzur. Berdasarkan hadis Nabi S.A.W yang berikut: “(Wajib) Jumaat ke atas sesiapa yang mendengar seruan azan.” (Hadis riwayat Abu Daud)

Menurut Imam al-Mawardi mengelaskan orang yang berada di luar kawasan kepada 3 kategori iaitu:

- (i) “Orang yang wajib solat Jumaat dengan sebab diri mereka sendiri.⁸ Mereka ini adalah ahli kariah yang bermastautin, yang menjadi pelengkap kepada bilangan jemaah 40 orang lelaki yang memenuhi syarat wajib Jumaat. Sama ada tempat tersebut jauh atau dekat atau sama ada mereka mendengar azan ataupun tidak, mereka wajib menunaikannya solat Jumaat di tempat mereka (*kariah*). Hal ini demikian kerana kehadiran mereka untuk mencukupkan bilangan 40 jemaah menjadi syarat kepada hukum sahnya solat Jumaat. Jika mereka tidak menunaikan solat Jumaat di tempat mereka, hukumnya berdosa. Walau bagaimanapun hukum solat mereka sah kerana mereka telah menunaikan kewajipan solat wajib tersebut.”⁹

- (ii) “Orang yang tidak wajib solat Jumaat dengan sebab diri mereka sendiri dan tidak juga dengan sebab yang lain Meraka daripada kawasan yang tidak cukup bilangan jemaah 40 orang lelaki yang memenuhi syarat wajib Jumaat. Mereka juga berada di luar kawasan pada jarak yang jauh sehingga tidak boleh mendengar azan.”¹⁰
- (iii) “Orang yang tidak wajib solat Jumaat dengan sebab diri mereka sendiri tetapi wajib dengan sebab yang lain.¹¹ Meraka daripada kawasan yang tidak cukup bilangan jemaah 40 orang lelaki yang memenuhi syarat wajib Jumaat. Namun jika mereka mendengar azan, maka wajib bagi mereka untuk menunaikan solat Jumaat di tempat di mana mereka mendengar azan.”¹²

Sebagaimana dijelaskan dalam perbincangan hukum syarak, kewajipan menunaikan solat lebih umum terpakai kepada yang bermastautin dan jua yang bermukim walaupun ia keluar daripada kawasan mukimnya dengan syarat ia mendengar azan. Peruntukan yang terdapat di tiga peruntukan yang terdapat dalam negeri Perak, Perlis dan Pahang di bawah Enakmen Kesalahan Jenayah Syariah adalah lebih umum dan menepati keperluan maqasid syariah yang mewajibkan kefardhuan solat Jumaat kepada mastautin atau bermukim, malahan kewajipan solat Jumaat difardukan kepada orang bermusafir yang tidak menepati syarat gugur Jumaat mengikut hukum syarak.

Selain itu, keseluruhan peruntukan undang-undang di negeri-negeri menjelaskan kesalahan hanya berlaku apabila tidak menunaikan solat di masjid sahaja. Terdapat peruntukan yang meluaskan maksud bangunan yang digunakan untuk solat Jumaat atau aktiviti keagamaan dianggap sebagai masjid, walau bagaimanapun penentuan sesuatu bangunan yang didirikan solat Jumaat perlu diwartakan sebagai masjid bagi membolehkan penguatkuasaan undang-undang ini berjalan dengan berkesan. Jika diperhalusi tafsiran masjid yang diperuntukkan dalam Akta atau Enakmen Pentadbiran Agama Islam Negeri-Negeri dengan merujuk kepada peruntukan seksyen 3 Akta Pentadbiran Agama Islam Wilayah Persekutuan 1993 masjid ditafsirkan seperti berikut:

“Suatu bangunan yang digunakan bagi sembahyang Jumaat dan sembahyang lain dan kegiatan-kegiatan yang disuruh, disyorkan, atau dibenarkan oleh agama Islam, dan termasuk mana-mana masjid atau surau atau madrasah yang disenaraikan dalam Jadual Ketiga.”

Ia bermakna sesuatu masjid itu mestilah mengandungi dua elemen untuk disahkan sebagai masjid iaitu digunakan untuk sembahyang

Jumaat dan disenaraikan dalam jadual ketiga iaitu diwartakan. Majlis sebelum membenarkan sesuatu masjid ditubuhkan termasuk surau atau bangunan, hendaklah memenuhi peruntukan seksyen 73 Akta Pentadbiran Agama Islam sebagaimana berikut:

- (1) “Tiada seorang pun boleh, tanpa kebenaran bertulis daripada Majlis, mendirikan apa-apa bangunan yang hendak digunakan sebagai masjid, atau selainnya menggunakan mana-mana bangunan bagi maksud-maksud sesuatu masjid, atau menyebabkan atau membenarkan mana-mana bangunan digunakan sebagai masjid.”
- (2) “Majlis tidak boleh memberikan kebenarannya di bawah subseksyen (1) melainkan jika tapak bangunan bagi masjid yang dicadangkan itu telah dijadikan wakaf yang berkekalan.”

Jika demikian, peruntukan tersebut membolehkan penguatkuasaan ke atas seseorang yang tidak menunaikan solat Jumaat di surau, madrasah, tempat ibadah asalkan memenuhi kedua-dua elemen maksud masjid yang ditetapkan dalam undang-undang. Begitu juga tafsiran dan maksud yang sama yang terdapat dalam peruntukan di negeri-negeri lain seperti di Selangor menurut seksyen 3 dan seksyen 98 Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Selangor) 2003.

Walau bagaimanapun, terdapat keadaan di mana surau atau bangunan persendirian yang dibenarkan oleh Jabatan Mufti atau Majlis Agama Islam mendirikan solat Jumaat tetapi tidak diwartakan sebagai masjid atau termasuk di bawah tafsiran masjid menurut undang-undang. Lazimnya kelulusan tersebut diberikan kepada bangunan pejabat yang besar, kawasan industri atau pusat pengajian yang mewujudkan tempat solat dan tidak diwartakan sebagai masjid. Penguatkuasaan ke atas kesalahan ini akan terjejas walaupun individu yang berada dalam kawasan berdekatan tempat solat atau rumah ibadah tersebut adalah berkewajipan menunaikan solat.

KEPERLUAN 3 KALI BERTURUT-TURUT UNTUK PENGUATKUASAAN

Kesalahan tidak menunaikan solat Jumaat sebanyak tiga kali berturut-turut diambil daripada peringatan Rasulullah dan ulama menghukumnya sebagai dosa besar. Namun begitu, terdapat hadis-hadis lain yang mewajibkan kewajipan menunaikan solat Jumaat apabila mendengar seruan azan yang sebenarnya ia juga satu dosa walaupun ditinggalkan hanya sekali.

Apabila sesuatu hukum atau pandangan fiqh dijadikan sebagai undang-undang, ia seharusnya memberikan kemudahan dari aspek pelaksanaan dan penguatkuasaan terutamanya dalam mendapatkan bahan bukti serta kesaksian. Walau bagaimanapun merujuk kepada syarat yang ditetapkan oleh undang-undang, adalah didapati wujudnya masalah dari aspek pelaksanaan penguatkuasaan tersebut disebabkan bilangan kesalahan dilakukan sebanyak tiga kali berturut-turut memerlukan penguatkuasa menunggu sehingga cukup bilangan tiga kali barulah tindakan boleh dilaksanakan.

Peruntukan ini juga boleh mendedahkan kepada mana-mana orang mempersendakan undang-undang dengan mempermainkan kehadirannya ke masjid dengan memilih kekerapan kehadiran bagi mengelakkan diambil tindakan undang-undang. Peruntukan yang terdapat dalam enakmen kesalahan jenayah di negeri Pahang lebih praktikal dengan tidak memperuntukkan syarat tiga kali berturut-turut tersebut.

PERINCIAN TAFSIRAN UZUR SYARIE

Setiap satu prinsip undang-undang mempunyai pengecualian, begitu juga hukum syarak yang ditetapkan mempunyai *rukhsah* dan kemudahan. Meninjau kepada semua peruntukan undang-undang yang berkaitan dengan kesalahan tidak menunaikan solat Jumaat. Hampir semua peruntukan menyatakan kesalahan tersebut tidak boleh dikenakan sekiranya mempunyai uzur syarie atau alasan munasabah. Peruntukan yang dinyatakan ini tersangat umum dan membuka ruang kepada pelbagai dalihan yang dijustifikasikan kepada hukum syarak. Persoalannya apakah pengecualian hukum syarak yang dimaksudkan dalam peruntukan undang-undang. Adakah ianya yang hanya termaktub dalam ketetapan hukum yang dibahaskan oleh imam mazhab atau mahkamah boleh menilai pengecualian tersebut berdasarkan kes-kes yang dibawa di hadapan mereka. Peruntukan yang umum seperti ini boleh membuka ruang kepada ketidakseragaman penghakiman yang diputuskan di antara mahkamah dengan suatu mahkamah yang lain dalam menilai pengecualian yang disahkan oleh syarak. Ia boleh membuka peluang kepada mahkamah menentukan prinsip pengecualian yang agak ketat dan juga mahkamah yang melaksanakan prinsip yang agak longgar.

Berdasarkan hukum syarak, selain daripada syarat Islam, baligh, berakal, lelaki. Keuzuran juga dibenarkan pengecualian menunaikan solat Jumaat,

malahan aspek ketakutan untuk hadir menunaikan solat Jumaat dibenarkan agar tidak menghadiri solat Jumaat. Sebagaimana dalam sebuah hadis nabi :

“sesiapa yang mendengar seruan azan, diwajibkan ke atasnya menunaikan solat Jumaat kecuali uzur. Kemudian ditanya Rasulullah S.A.W, apakah yang dimaksudkan dengan uzur? Jawab Baginda : yang sakit dan takut.”¹³

Menurut Dr Ahmad Zuhaili yang dimaksudkan dengan ketakutan adalah terhadap harta dan nyawanya. Malahan syarak mengharuskan pengecualian solat Jumaat sekiranya perjalanan ke masjid ditimpa hujan, kekotoran yang menyebabkan kerosakan bajunya.¹⁴ Manakala parameter sakit yang diharuskan pengecualian solat Jumaat ditetapkan ke tahap sakit yang bersangatan. Ulama juga berpandangan seseorang yang menghadapi keuzuran pada waktu malam yang menghalangnya menunaikan solat Jemaah di masjid tetapi tidak pula menghadapi keuzuran pada hari siang hari perlu menunaikan kefardhuan solat Jumaat di masjid.

Peruntukan undang-undang di Perlis memasukkan 3 aspek pengecualian disebabkan keuzuran syarie iaitu kehadirannya tergendala disebabkan hujan, sakit atau tidak bermastautin dan satu peruntukan umum yang menyebut apa-apa sebab yang menghalang dari segi syarak. Selain daripada memberikan ruang yang luas kepada *ijtihad* hakim yang mungkin bercanggah antara satu sama lain. Peruntukan yang umum dalam menjelaskan aspek pengecualian juga menyukarkan penguatkuasaan dan pendakwaan mempertimbangkan *prima facie* sesuatu kes untuk ditentukan pendakwaan. *Prima facie* yang dibawa oleh pendakwa syarie mestilah disusuli dengan keterangan yang kukuh dan menyakinkan mahkamah tertuduh melakukan kesalahan yang didakwa.¹⁵

BALIGH ATAU MUKALLAF

Peruntukan berkenaan cukup umur (*baligh*) atau *mukallaf* digunakan dalam kesalahan tidak menunaikan solat Jumaat kecuali di negeri Perak yang tidak menjelaskan kedua-dua istilah tersebut. Adalah difahami bahawa menurut hukum syarak, *baligh* merupakan tahap umur minimum yang diwajibkan ke atas seseorang itu ditaklifkan menunaikan kewajipan agama. Dari segi hukum, *baligh* ditentukan melalui tandanya seorang lelaki itu bermimpi. Manakala istilah *mukallaf* adalah lebih menyeluruh yang bermaksud kecukupan pada tahap tertentu yang diwajibkan ke atasnya menunaikan perintah agama. Menurut al-Sarakhsi

dalam mazhab Hanafi, *mukalaf* adalah apabila seseorang muslim itu berakal, cukup umur serta dapat memahami perkara yang diperintahkan oleh Islam dengan baik.¹⁶ Al-Ghazali dari mazhab Syafie pula meletakkan syarat *mukalaf* adalah berakal dan faham tuntutan.¹⁷ Analisis daripada terminologi yang diberikan oleh fuqaha, perkataan mukallaf adalah lebih umum yang mencakupi umur *baligh* dan faham kehendak agama, berbanding dengan *baligh* yang hanya fokusnya kepada tanda mimpi semata-mata atau umur minimum mengikut hukum syarak.

Isu dan masalah yang timbul dalam penguatkuasaan peruntukan tidak menunaikan solat Jumaat adalah berkaitan penentuan *baligh* ke atas seseorang yang berbeza dengan seorang yang lain yang hanya berdasarkan tanda mimpi. Hakikatnya penentuan akil *baligh* adalah suatu yang tersembunyi yang hanya diketahui oleh individu itu sendiri. Dalam konteks undang-undang keterangan dan penguatkuasaan jenayah, beban pembuktian dalam kes-kes jenayah adalah terletak ke atas pihak pendakwa. Jika tiada tanda atau penafian orang yang disyaki, adakah boleh anggota penguatkuasa menggunakan tanda zahir kelakian seperti perubahan suara, tumbuhnya misai atau janggut dalam menentukan tahap umur *baligh* seseorang atau apa-apa tanda zahir yang lain. Atau bolehkah digunakan tahap minimum umur menurut hukum syarak sebagaimana pandangan mazhab Shafie & imam Ahmad yang menetapkan umur minimum 15 tahun ataupun pandangan mazhab Maliki & Hanafi yang menetapkan umur minimum 18 tahun. Berdasarkan syarak, secara umumnya mazhab al-Syafie dan Ahmad menyatakan bahawa 15 tahun adalah had umur *baligh*. Manakala mazhab al-Maliki dan al-Hanafi meletakkan umur 18 tahun sebagai had umur. *Baligh* itu sebagai salah satu tanda sempurnanya akal.

Dalam urusan taklifan ibadah tempoh *baligh* berdasarkan kepada pertumbuhan badan sehingga mencapai tempoh tertentu dan mampu memahami atau mencapai umur 15 tahun. Begitu juga dengan perkataan *mukallaf* walaupun ia lebih umum yang merangkumi ciri-ciri *baligh*. Kedua-dua istilah tersebut adalah umum yang boleh digunakan oleh orang disyaki untuk melepaskan daripada tuduhan kesalahan tersebut. Jika tangkapan tersebut dilaksanakan ke atas seseorang yang *baligh* atau *mukallaf* tetapi dibawah umur 16 tahun, ia dikira sebagai pesalah muda yang tidak boleh dikenakan hukuman atau seseorang di bawah umur 18 tahun

yang dianggap di bawah umur kanak-kanak. Undang-undang perlu membezakan pula hukuman ke atas kategori umur tersebut. Walau bagaimanapun, dalam urusan penghakiman kes berkaitan harta dan jenayah, umur *baligh* akan ditetapkan oleh pemerintah berdasarkan kepada masalah tempat dan persekitaran tersebut.

Sehingga kini, tiada kes-kes yang dilaporkan di mahkamah atau mana-mana jurnal berkaitan penguatkuasaan, tangkapan atau pertuduhan di mana-mana mahkamah syariah dalam Malaysia berkaitan kesalahan tidak menunaikan solat jumaat walaupun terdapat peruntukan undang-undang yang diwujudkan dalam Akta/Enakmen Kesalahan Jenayah Syariah di negeri-negeri dalam Malaysia. Hal ini mungkin terjadi disebabkan kekurangan penguatkuasaan, kelemahan undang-undang yang diperuntukkan, elemen-elemen kesalahan yang sukar dibuktikan seperti tidak menunaikan solat jumaat sehingga 3 kali berturut-turut dan baru boleh dibuktikan kesalahan tersebut, serta tafsiran uzur syarie yang terlalu umum di dalam undang-undang. Walau bagaimanapun, isu-isu berkenaan peruntukan undang-undang perlu diulas dan diperincikan dengan lebih lanjut bagi memahamkan pihak penguatkuasaan serta memudahkan pelaksanaan undang-undang yang sesuai dengan keadaan pada masa kini.¹⁸

DAPATAN DAN CADANGAN

Analisis yang dijalankan secara perbandingan terhadap keseluruhan peruntukan undang-undang berkaitan kesalahan tidak menunaikan solat Jumaat menunjukkan ketidakseragaman dari aspek elemen-elemen yang diwujudkan dalam peruntukan tersebut, terdapat negeri menggunakan istilah yang berbeza seperti *baligh* dan *mukallaf* dalam menentukan had kewajipan seorang lelaki yang diperintahkan menunaikan solat Jumaat. Hukuman yang diperuntukkan juga berbeza diantara negeri-negeri. Menurut informan yang ditemubual, walaupun kesalahan tidak menunaikan solat Jumaat ini hampir sama di setiap negeri namun ianya jelas mempunyai pelbagai bentuk hukuman.¹⁹

Selain itu, isu dan permasalahan substantif dari aspek penguatkuasaan juga berlaku apabila peruntukan menghadkan kepada hanya terpakai kepada individu yang tidak menunaikan kewajipan solat Jumaat dalam kariahnya, dengan makna lain ia hanya boleh dikuatkuasakan ke atas orang yang bermukim dan bermastautin sahaja. Ia jelas tidak

mencakupi kehendak syarak yang juga mewajibkan ke atas semua lelaki menunaikan solat Jumaat tanpa mengambil kira dimana ia berada asalkan mendengar seruan azan kecuali orang yang diberi kelonggaran kerana uzur syarie atau musafir yang dibenarkan.

Elemen lain adalah berkaitan syarat mencukupkan meninggalkan solat Jumaat tiga kali berturut-turut yang menyukarkan aspek pembuktian dan memberikan peluang kepada orang bermudah-mudah dan cuai untuk menunaikan solat Jumaat disebabkan kelemahan peruntukan undang-undang tersebut. Aspek penguatkuasaan berhadapan masalah dari sudut kesaksian wanita yang melihat secara langsung kesalahan itu berlaku dan menguatkuasakan tangkapan disebabkan penguatkuasa lelaki perlu menunaikan kewajipan solat Jumaat. Isu berkenaan dengan kesaksian wanita sering dipersoal dari segi kompetensi terutamanya dalam keterangan kategori *syahadah*. Namun begitu, isu ini belum lagi dicabar disebabkan oleh belum ada kes kesalahan tidak menunaikan solat Jumaat dicabar di peringkat percabaran lagi. Menurutnyalah lagi, bilangan saksi yang diperuntukkan dalam enakmen negeri-negeri tidak terikat dengan syarat saksi *syahadah*.²⁰

Oleh demikian, kajian dan penelitian kepada peruntukan tersebut perlu dibuat bertujuan menyelaraskan semula antara negeri-negeri bagi memudahkan penguatkuasaan dan pendakwaan di mahkamah. Walaupun kesalahan ini dikatakan kesalahan terpencil dan kurang pendedahan, jika ada, ia berakhir dengan pengakuan salah.²¹ Kajian mendapati bahawa masalah-masalah yang dinyatakan dalam penulisan ini merupakan salah satu punca kepada kurangnya pendakwaan yang dibuat ke atas kesalahan ini di mahkamah syariah. Oleh itu, kajian mencadangkan penambahbaikan yang boleh dipertimbangkan oleh pihak berautoriti untuk mengambil tindakan.

Pertama, peruntukan mendirikan Jumaat “di masjid dalam kariahnya” juga perlu dipinda supaya kesalahan ini diperluas kepada mana-mana lelaki yang tidak mendirikan di mana-mana masjid berdekatan dengannya. Ini kerana masjid dalam kariah ini adalah mengikut keadaan ketika pendapat itu dikeluarkan. Kajian berpandangan bahawa keadaan sekarang ini berbeza kerana ramai orang yang bekerja diluar kariahnya menyulitkan pelaksanaan bagi kesalahan ini. Selain itu, perincian masjid itu ditafsirkan juga perlu diperluas juga sebagai “surau diri masjid”, “masjid yang diwartakan” dan dimasukkan “samada masjid itu diwakafkan atau

tidak” untuk melestarikan pelaksanaan kesalahan ini. Selain itu, tafsiran masjid iaitu termasuk surau diri Jumaat supaya mana-mana lelaki yang tinggal dalam kariah biasanya mendirikan solat Jumaat di surau diri Jumaat juga tidak terkecuali dari kesalahan ini.

Kedua, undang-undang yang meletakkan elemen kesalahan sebanyak tiga kali tidak menunaikan solat Jumaat adalah tidak relevan untuk dikuatkuasakan dan perlu dipinda. Cadangan untuk mengekalkan tiga kali kesalahan boleh diteruskan dengan memasukkan hukuman bagi kesalahan pertama dan kedua melalui kaedah kompaun oleh ketua penguatkuasa agama dan hukuman asal yang berat dimasukkan sebagai kesalahan kali ketiga. Demi menunjukkan keseriusan terhadap kesalahan ini, kesalahan kali ketiga ini dicadangkan diletakkan dibawah bidangkuasa mahkamah tinggi syariah.

Ketiga, tafsiran “uzur syarie” juga perlu diperincikan apakah jenis-jenis uzur syarie yang dibenarkan syarak untuk seseorang itu dikecualikan dari solat Jumaat dan bukanlah diletakkan secara umum sahaja. Bahkan, peruntukan negeri Perlis juga masih umum. Cadangannya supaya uzur syarie ini diletakkan perincian seperti sakit yang bersangatan dan terhalang oleh perkara-perkara yang mengancam nyawa.

Keempat, tafsiran umur baligh atau mukallaf juga perlu diperincikan umur dalam peruntukan sebagai contoh mazhab Hanafi memperuntukkan 18 tahun sebagai mukallaf. Kajian ini bercadang untuk mengambil pendapat mazhab Hanafi iaitu 18 tahun supaya selaras dengan pendirian Malaysia terhadap Akta Kanak-kanak 2001, Akta Umur Dewasa 1971 dan *United Nations Convention Right of Child (UNCRC)* supaya peruntukan ini tidak dicabar pada masa akan datang.

Informan yang ditemubual turut menyokong cadangan kajian ini agar menekankan dan menyarankan penyelidikan, penulisan, pengamatan dan penyeragaman dikaji semula agar peruntukan ini signifikan dan terarah bagi panduan dan tatacara kepada penguatkuasa agama untuk bertindak dan pendakwa syarie untuk membuktikan kesnya di mahkamah.²² Untuk itu kajian ini turut mencadangkan agar satu prosedur operasi standard (SOP) berkaitan kesalahan tidak menunaikan solat Jumaat ini juga perlu diwujudkan supaya pihak penguatkuasa jelas berkenaan operasi dan penambahan penguatkuasa perempuan juga adalah satu keperluan untuk melaksanakan peruntukan tidak menunaikan solat Jumaat ini dengan berkesan

apabila penguatkuasa lelaki perlu menunaikan solat Jumaat pada masa yang sama. Ini memudahkan pembuktian di mahkamah dengan bilangan saksi yang boleh dibawa ke mahkamah dan kekuatan pembuktian.

Akhir kepada masalah dan cadangan yang dikemukakan, pindaan dan penyelarasan boleh dibuat oleh pihak berkuasa negeri untuk merealisasikan penguatkuasaan dan pendakwaan bagi kesalahan ini melalui peruntukan cadangan berikut:

- (1) Tiap-tiap lelaki yang telah mencapai umur 18 tahun yang tidak menunaikan solat Jumaat di masjid dengan tiada keuzuran syarie, adalah bersalah atas suatu kesalahan kali pertama dan kedua dikenakan kompaun oleh Ketua Penguatkuasa Agama, jika kesalahan kali ketiga, apabila disabitkan dikenakan hukuman denda tidak melebihi lima ribu ringgit atau penjara selama tempoh tidak melebihi 3 tahun atau kedua-duanya.
- (2) Keuzuran syarie terdapat bagi seseorang jika ia :
  - (a) terhalang oleh perkara yang mengancam nyawa
  - (b) Masjid ertinya : mana-mana masjid atau surau diri Jumaat yang diwartakan
  - (c) samada diwakafkan atau tidak

KESIMPULAN

Pengkaji mengajak agar semua pihak yang terlibat untuk bersama-sama dalam memperkasakan perundangan jenayah syariah di Malaysia. Usaha murni ini selari dengan kehendak Islam yang memerintahkan kita agar sentiasa berlaku adil. Untuk itu, dalam menegakkan keadilan di mahkamah, proses perundangan perlulah jelas dengan memastikan undang-undang substantif dan tataranya diperkasakan dan diperkemaskan. Pada masa yang sama, usaha ini juga membawa kepada kemaslahatan kehidupan seseorang manusia. Pengkaji turut ingin menjelaskan bahawa sebarang dapatan kajian dan cadangan yang dikemukakan bukanlah bermaksud untuk mendakwa tidak wujud sebarang keadilan dalam proses perundangan yang sebelum ini. Malah pengkaji yakin bahawa apa-apa kajian yang dilakukan oleh para penyelidik, ahli akademik dan mana-mana pihak adalah untuk mengembangkan dan memperkemaskan lagi peruntukan undang-undang agar ia lebih terperinci dan jelas. Ini supaya tidak timbul sebarang permasalahan dan kekaburan berkaitan dengan penguatkuasaan dan pendakwaan bagi kesalahan tidak menunaikan solat Jumaat. Pengkaji turut mengharapkan agar semakin banyak

lagi kajian yang dibuat dalam usaha memperhalusi lagi pelaksanaan penguatkuasaan dan pendakwaan kesalahan tersebut pada masa hadapan terutamanya dalam mencadangkan pembinaan satu garis panduan penyiasatan yang jelas.

NOTA

- ¹ Al-Baydhāwī “*Anwār Al-Tanzil Wa Asrār Al-Ta’wīf*”, 2003, jilid 2 dan al-Qurtubi, “*Al-Jami’ Lil Ahkām Al-Qurān*”, jilid 18, 1993, hlm 69.
- ² (al-Zuhaili, Wahbah (Dr.), terj. Md. Akhir Haji Yaacob et.al, *Fiqh dan Perundangan Islam*, Dewan Bahasa dan Pustaka, Kuala Lumpur 1999, jld.II, hlm.283.
- ³ Siti Zubaidah Ismail & Muhamad Zahiri Awang Mat, Kesalahan Tidak Sembahyang Jumaat.
- ⁴ Al-Syawkāni, “*Nail al-Awtār*”, jilid 3, hlm 279.
- ⁵ Tengku Ibrahim Helmi, Pejabat Mufti Wilayah Persekutuan - IRSYAD AL-FATWA SIRI KE-352 : HUKUM SOLAT JUMAAT DI MASJID KARIAH LAIN (muftiwp.gov.my) dilihat pada 22 Jun 2022.
- ⁶ Tengku Ibrahim Helmi, HUKUM SOLAT JUMAAT DI MASJID KARIAH LAIN.
- ⁷ al-Zuhaili, Wahbah (Dr.), terj. Md. Akhir Haji Yaacob et.al, *Fiqh dan Perundangan Islam*, Dewan Bahasa dan Pustaka, Kuala Lumpur 1999, jld.II, hlm.283.
- ⁸ Tengku Ibrahim Helmi, Pejabat Mufti Wilayah Persekutuan - IRSYAD AL-FATWA SIRI KE-352 : HUKUM SOLAT JUMAAT DI MASJID KARIAH LAIN (muftiwp.gov.my) dilihat pada 22 Jun 2022.
- ⁹ Ibid.
- ¹⁰ Ibid.
- ¹¹ Ibid.
- ¹² Al-Māwardi, “*Al-Hawi al-Kabir*”, Dārul Kutub Ilmiah, Lubnan, Jilid 2, Hlm 404-405
- ¹³ Muhammad Fahmi Rusli, Pejabat Mufti Wilayah Persekutuan, AL KAFI #907 : Hukum Hadir Lewat Solat Sedangkan Rumah Dekat Masjid (<https://muftiwp.gov.my/>) dilihat pada 11 Oktober 2022.
- ¹⁴ (al-Zuhaili, Wahbah (Dr.), *Fiqh dan Perundangan Islam*, 1999.
- ¹⁵ Temubual dengan Tuan Mohd Suhaily Bin Rosdi, Pendakwa Syarie Wilayah Persekutuan, Jabatan Pendakwaan Syariah Wilayah Persekutuan Kuala Lumpur, 23 Jun 2021.
- ¹⁶ Azman Ab. Rahman, Nurul Shazwani Nordin, Muhammad Faiz Abd. Shakor, Mohamad Anwar Zakaria, Nur Ain Syafiqah, Mohammad Naqib Hamdan, Kaedah Pengukuran Penentuan Status Mualaf kepada Mukalaf dalam Konteks Malaysia, *International Journal of Islamic and Civilizational Studies*, 02 (2020), 41-19.
- ¹⁷ Azman Ab. Rahman et al, Kaedah Pengukuran Penentuan Status Mualaf kepada Mukalaf dalam Konteks Malaysia, 2020.
- ¹⁸ Temu bual bersama Tuan Muhammad Fauzi Uzir Abd Wahab, Ketua Pendaftar, Jabatan Kehakiman Syariah Perak, 7 Oktober 2022.
- ¹⁹ Temubual dengan Tuan Mohd Suhaily Bin Rosdi, Pendakwa Syarie Wilayah Persekutuan, Jabatan Pendakwaan Syariah Wilayah Persekutuan Kuala Lumpur, 23 Jun 2021.
- ²⁰ Temubual dengan Tuan Azman bin Ismail, Bekas Ketua Pendakwa Syarie Pulau Pinang, Jabatan Pendakwaan Syariah Negeri Pulau Pinang, 21 Jun 2021.

²¹ Ibid.

²² Temubual dengan Tuan Mohd Suhaily Bin Rosdi, Pendakwa Syarie Wilayah Persekutuan, Jabatan Pendakwaan Syariah Wilayah Persekutuan Kuala Lumpur, 23 Jun 2021.

RUJUKAN

Akta Pentadbiran Agama Islam Wilayah Persekutuan 2003.

Al-Baydhāwī “*Anwār Al-Tanzil Wa Asrār Al-Ta’wīf*”, 2003, jilid 2 dan al-Qurtubi, “*Al-Jami’ Lil Ahkām Al-Qurān*”, jilid 18, 1993, hlm 69.

Al-Māwardī, “*Al-Hawī al-Kabir*”, Dārul Kutub Ilmiah, Lubnan, Jilid 2, Hlm 404-405

Al-Sarakhsi, Muhammad Ibn Ahmad Ibn Abi Sahlū, “*Usul Al-Sarakhsi*”, Beirut: Dār al-Kitāb al-‘Ilmiah. Jilid 2, 340.

Al-Syawkāni, “*Nail al-Awtār*”, jilid 3, hlm 279.

al-Zuhaili, Wahbah (Dr.), terj. Md. Akhir Haji Yaacob et.al, *Fiqh dan Perundangan Islam*, Dewan Bahasa dan Pustaka, Kuala Lumpur 1999, jld.II, hlm.283.

An-Nawāwī, “*Sunan Abu Daud al-Majmu’*”, No.1067.

Azman Ab. Rahman, Nurul Shazwani Nordin, Muhammad Faiz Abd. Shakor, Mohamad Anwar Zakaria, Nur Ain Syafiqah & Mohammad Naqib Hamdan. 2020. Kaedah pengukuran penentuan status muafaf kepada mukalaf dalam konteks Malaysia. *International Journal of Islamic and Civilizational Studies* 2: 41-19.

Badrul al-Din al-Aini, “*Syarh Sunan Abī Daud*”, Maktabah Ar-Rusd, Riyādh, Juzuk 3, Hlm 24.

Jadual kesembilan, Senarai 2, Senarai Negeri, Perlembagaan Persekutuan

Muhammad Zuhaili, “*Al-Mu’tamad fi Fiqh al-Imam Shafie*”, Darul Qalam, Damsyik, Jilid 1, Hlm 495-496.

Ordinan Kesalahan Jenayah Syariah 2001

Shamsuddin Muhammad Ibn Abi Abbas, “*Nihāyāt al-muhtāj ila syarh al-minhāj*”, Beirut, dār al-kutub al-ilmiah, 1984, jilid 2, hlm 284-312

Siti Zubaidah Ismail. 2008. Dasar penguatkuasaan dan pendakwaan jenayah Syariah di Malaysia: Satu analisis. *Jurnal Syariah* 16: 537-554.

Siti Zubaidah Ismail & Muhamad Zahiri Awang Mat. 1429H. Kesalahan tidak sembahyang Jumaat: Tinjauan dari perspektif fiqh dan undang-undang kesalahan jenayah Syariah. *Jurnal Hukum* 27(1): 131-154.

Temubual dengan Tuan Azman bin Ismail, Bekas Ketua Pendakwa Syarie Pulau Pinang, Jabatan Pendakwaan Syariah Negeri Pulau Pinang, 21 Jun 2021.

Temubual dengan Tuan Mohd Suhaily Bin Rosdi, Pendakwa Syarie Wilayah Persekutuan, Jabatan Pendakwaan Syariah Wilayah Persekutuan Kuala Lumpur, 23 Jun 2021.

Temu bual dengan Tuan Muhammad Fauzi Uzir Abd Wahab, Ketua Pendaftar, Jabatan Kehakiman Syariah Perak, 7 Oktober 2022.

Tengku Ibrahim Helmi. 2022. Pejabat Mufti Wilayah Persekutuan - Irsyad Al-Fatwa Siri ke-352: Hukum Solat Jumaat Di Masjid Kariah Lain (muftiwp.gov.my) dilihat pada 22 Jun 2022.

Zurul Iman Zakaria & Zaini Nasohah. 2009. Cabaran pelaksanaan penguatkuasaan undang-undang jenayah syariah di Negeri Melaka. *Malaysian Journal Of Syariah And Law* 7(2).

Nooratika Aziz

Pendakwa Syarie

Jabatan Pendakwaan Syariah Negeri Perak

No. E-7-2, E-8-2, Menara SSI, SOHO 2 Jalan Sultan Idris Shah

30000 Ipoh Perak

Emel: nooratika67@gmail.com

Muhammad Fauzi Uzir Abd Wahab

Ketua Pendaftar

Jabatan Kehakiman Syariah Negeri Perak

Jalan Pari Off Jalan Tun Abdul Razak

30100 Ipoh Perak

Emel: m_fauzi@esyariah.gov.my

Mohd Ridzuan Hj Yusof

Hakim Mahkamah Tinggi Syariah

Jabatan Kehakiman Syariah Negeri Perak

Jalan Pari Off Jalan Tun Abdul Razak

30100 Ipoh Perak

Emel: mridzuan@esyariah.gov.my

Mohamad Azhan Yahya (Pengarang Koresponden)

Pensyarah Kanan

Fakulti Undang-undang

Universiti Kebangsaan Malaysia

43000 UKM Bangi Selangor

Emel: azhan@ukm.edu.my